

חוסן, דחק ומיטביות בסיום סבב לחימה "שומר החומות"

יוני 2021

שאול קמחי¹, הדס מרציאנו², יוחנן אשל³, ברוריה עדיני⁴

התכתבות:

פרופסור שאול קמחי, החוג לפסיכולוגיה, המרכז לחקר הדחק והחוסן, המכללה האקדמית תל-חי, ישראל. מייל:
shaulkim@telhai.ac.il
ד"ר ברוריה עדיני, החוג לניהול מצבי חירום ואסון, בית הספר לבריאות הציבור, הפקולטה לרפואה ע"ש סאקלר,
אוניברסיטת תל-אביב, ישראל. adini@tauex.tau.ac.il

¹ פרופסור שאול קמחי, ראש המרכז לחקר הדחק והחוסן, המכללה האקדמית תל חי, ישראל.
shaulkim@telhai.ac.il

² ד"ר הדס מרציאנו, המרכז לחקר הדחק והחוסן, מכללה אקדמית תל חי, והמכון לעיבוד מידע וקבלת החלטות (מעמק"ה), המוקד לארגונומיה וגורמי אנוש, אוניברסיטת חיפה, ישראל.
hmarcia1@univ.haifa.ac.il

³ פרופסור (אמריטוס) יוחנן אשל, המרכז לחקר הדחק והחוסן, מכללה אקדמית תל חי ואוניברסיטת חיפה, ישראל.
yeshel@psy.haifa.ac.il

⁴ ד"ר ברוריה עדיני ראש החוג לניהול מצבי חירום ואסון, בית הספר לבריאות הציבור, הפקולטה לרפואה ע"ש סאקלר, אוניברסיטת תל-אביב, ישראל. adini@netvision.net.il

תוכן העניינים

עמוד	נושא
3	תמצית בעברית
4	תמצית באנגלית
6	מבוא
6	שיטה
6	מערך ונחקרים
7	כלי מדידה
9	ממצאים
10	חוסן ולכידות
15	תסמיני דחק, תחושות סכנה, ותפיסת איומים
18	מיטביות (well-being), תקווה ומורל
22	דיון
24	מקורות

תמצית

דוח המחקר הנוכחי מתאר את תגובות האוכלוסייה בסיום מבצע "שומר החומות" בשלושה תחומים עיקריים: חוסן ולכידות; תסמיני חרדה, דיכאון, ותפיסת איומים; ומיטביות, תקווה, ומורל. שאלון המחקר הופץ באמצעות חברת פאנל אינטרנטית בקרב מדגם מייצג של האוכלוסייה היהודית בישראל (N=647). להלן הממצאים המרכזיים:

א. החוסן הלאומי גבוה במידה מובהקת בהשוואה לחוסן הלאומי בשיא משבר הקורונה, אך נמוך במידה מובהקת, בהשוואה למדידה משנת 2018 (בתקופה שקטה יחסית, טרום קורונה). החוסן הקהילתי גבוה בהשוואה לשתי המדידות הקודמות. החוסן האישי במדידה הנוכחית נמוך במידה מובהקת וגדולה בהשוואה למדידה הקודמת בשיא משבר הקורונה. מדד הלכידות מראה כי 60% מהנחקרים מעריכים כי אזרחי ישראל מפולגים במידה רבה ורבה מאד, בהתייחס לשורה של נושאי ליבה.

ב. תסמיני הדיכאון והחרדה נמוכים במידה מובהקת, בהשוואה למדידה בשיא הקורונה, אך גבוהים במידה מובהקת, בהשוואה למדידה מ-2018. תחושות הסכנה נמוכות במידה מובהקת, בהשוואה למדידה בשיא הקורונה ואינן שונות מהמדידה ב-2018. תפיסת האיומים (פוליטי, כלכלי ובריאותי) נמצאו נמוכים במידה מובהקת, בהשוואה למדידה בשיא הקורונה, בעוד שהאיום הביטחוני נמצא כגבוה במידה מובהקת, בהשוואה למדידה בשיא משבר הקורונה. מבין האיומים, האיום הפוליטי נתפס כאיום חריף ביותר. בנוסף, המהומות בין ערבים ליהודים בישראל נתפסו כמאיימות על המדינה במידה מובהקת ורבה יותר, בהשוואה לאיום המהומות על הפרט באופן אישי.

ג. רמת המיטביות (איכות החיים הסובייקטיבית) נמצאה כגבוהה במידה מובהקת, בהשוואה למדידה בשיא הקורונה, אך נמוכה במידה מובהקת, בהשוואה למדידה מ-2018. רמת התקווה הייתה גבוהה יותר מאשר המדידה בשיא משבר הקורונה, אך רמת המורל לא הייתה שונה במדידה הנוכחית בהשוואה למדידה בשיא משבר הקורונה.

שתי מסקנות מרכזיות נובעות ממחקר זה. הראשונה מתייחסת לרמת החוסן האישי הנמוכה במידה משמעותית ביותר בהשוואה לכול המדידות הקודמות. ירידה זו בחוסן האישי מדאיגה ומחייבת את מקבלי ההחלטות בישראל להתייחס לכך במסגרת תכנון המענה למצבי חירום מחד והבטחת חוסנה של החברה בישראל בעתות שגרה מאידך. המסקנה השנייה הינה הצורך לנטר את רמות החוסן, הדחק, הלכידות והמיטביות של החברה בישראל לאורך זמן, בהתייחס לאירועים ולמשברים השונים והמגוונים עמם מתמודדים אזרחי ישראל. ניטור זה יאפשר זיהוי החוזקות והחולשות של הציבור בישראל בזמן אמת ויישום צעדי מענה לחיזוק החוסן והלכידות החברתית, שמהווים תשתית לעוצמת החברה והמדינה.

Resilience, stress, and well-being at the end of Operation Guardian of the Walls - June 2021

Abstract

The current research describes the population's responses at the end of Operation Guardian of the Walls regarding three main areas: resilience and cohesiveness; symptoms of anxiety, depression, and perceived threats; well-being, hope, and morale. The research questionnaire was distributed through an internet panel company among a representative sample of the Jewish population in Israel ($N = 647$). Following are the main findings:

(A) National resilience during the current operation is significantly higher compared to the level of national resilience measured at the peak of the COVID-19 pandemic, but significantly lower, compared to the measurement from 2018 (in a relatively peaceful period, pre-corona). Community resilience is higher compared to the previous two measurements. The individual resilience in the current measurement is significantly lower compared to the previous measurement at the peak of the corona crisis. The cohesiveness index presents that 60% of the respondents estimate that the Israeli citizens are very divided, regarding several core issues.

(B) The symptoms of depression and anxiety are significantly lower, compared to the measurement at the peak of the corona crisis, but significantly higher, compared to the measurement from 2018. Perceived danger is significantly lower, compared to the measurement at the peak of the COVID-19 pandemic and does not vary from the measurement in 2018. The perception of threats (political, economic and health) was found to be significantly lower, compared to the measurement at the peak of the COVID-19 pandemic, while the security threat was found to be significantly higher. The political threat is perceived as the most acute threat. In addition, the riots between Israeli Arabs and Jews were perceived as threatening to the State to a greater extent, compared to the personal threat.

(C) The level of well-being (subjective quality of life) was found to be significantly higher, compared to the measurement at the peak of the COVID-19 pandemic, but significantly lower, compared to the measurement from 2018. The level of hope was higher than the measurement at the peak of the COVID-19 crisis, but the level of morale was similar in the current measurement compared to the measurement at the peak of the COVID-19 pandemic.

Two main conclusions emerge from this study. The first refers to the highly significant level of individual resilience compared to previous measurements. This decrease in individual resilience is concerning and requires decision-makers in Israel to address this in the context of planning the response to emergencies on the one hand and ensuring the resilience of the Israeli society on the other hand. The second conclusion is the need for an ongoing monitoring of the levels of resilience, distress, cohesiveness, and well-being of the Israeli society, with reference to the diverse events and crises that Israeli citizens face. This monitoring will facilitate the identification of the strengths and weaknesses of the public in Israel in real time and the implementation of appropriate response measures, aimed to strengthen resilience and social cohesion, which are vital to ensure the strength of the society and the State.

מבוא

סבב הלחימה "שומר החומות" החל ביום ירושלים, כ"ח באייר, 10 במאי 2021. הסבב החל, באופן פורמלי לאחר שארגוני הטרור (חמאס וג'האד אסלאמי) פתחו בירי רקטות שכוונו לירושלים ועוטף עזה. קדמו לירי זה מתיחות סביב שער שכם, הר הבית, ושכונת שיח ג'ראח. סבב הלחימה נמשך עד להפסקת אש ב-21 למאי, בשעה 02:00 לפנות בוקר. במהלך הסבב שיגרו הפלסטינים כ-4,360 רקטות ופצצות מרגמה לעבר ישראל, וגרמו למותם של 8 אזרחים ישראלים ו-שני אזרחים זרים וכן חיילי ישראלי אחד.

לצורך בחינת ההשפעה של מבצע "שומר החומות" על רמת החוסן, הלכידות והדחק של החברה בישראל, במיוחד בהתחשב בכך שעברו מספר שבועות בלבד מתחילת היציאה מ'משבר הקורונה', בוצע מחקר חתך בקרב האוכלוסייה היהודית. דו"ח המחקר מחולק לשלושה חלקים על פי נושא ניתוח הממצאים: חוסן ולכידות; מיטביות, תקווה ומורל; דחק ותפיסת איומים: **חוסן ולכידות**. חוסן מתייחס ליכולת של בני אדם להתמודד בהצלחה עם אירועים קשים

(כמו אסונות, מלחמות וכו') ולחזור כמה שיותר מהר לחיי יום יום, לאחר שהאירוע הקשה או האיום הסתיים. בקרב אנשי המקצוע נהוג להתייחס לשלוש רמות של חוסן: **אישי** (שאלה לדוגמה: "התמודדות עם לחץ מחזקת אותי"), **קהילתי** (שאלה לדוגמה: "יש לי אמון רב במקבלי החלטות ברשות המוניציפלית (עירייה/מועצה/מזכירות היישוב)" **ולאו**מי (שאלה לדוגמה: "אני מאמין שממשלת ישראל תגיע להחלטות נכונות בעתות משבר"). מחקרים קודמים מצביעים על כך שאנשים, קהילות ומדינות נבדלים זה מזה ברמות החוסן שלהם.

דחק ואיומים. דחק מתייחס לתגובות השונות של הפרטים לשינויים בסביבה המהווים ו/או נתפסים כמאיימים עליהם. תופעות כמו מלחמה, טרור או אסונות טבע ידועות כאירועים מכאיבים המזעזעים את תחושת הביטחון הבסיסית של הפרט, ויכולות לגרום לתסמינים פוסט-טראומטיים של חרדה, דיכאון ואבל. איום הוא סכנה פוטנציאלית של פגיעה בפרט, כפי שהיא נתפסת על ידו. ניתן להגדיר איום כנזק פוטנציאלי. האיום יכול להיות מתחומים שונים: פיזי, חברתי, פסיכולוגי, כלכלי ועוד.

מיטביות, תקווה ומורל. מדד המיטביות (wellbeing), הוא המידה בה הפרט מעריך את איכות חייו בתחומים השונים, כמו למשל בחיי המשפחה, בעבודה, בחיי החברה וכו' (שאלה לדוגמה: "איך הנך מעריך את החיים שלך כיום?"). תקווה מתייחסת להערכה או לציפייה של הפרט "שהעניינים יסתדרו בעתיד", כלומר היא מבטאת ציפייה לעתיד טוב יותר (שאלה לדוגמה: "אני אצא מחוזק מהמשבר הנוכחי"). מורל מתייחס למצב הרוח הכללי של הפרט בהווה ויש לו קשר הדוק עם תפקודו של הפרט בחיי היום יום, כמו גם במצבי משבר שונים.

הדו"ח מציג את הממצאים תוך עריכת השוואה לשתי מדידות קודמות: האחת שנמדדה ב-2018, בתקופה רגועה מבחינה ביטחונית, עוד לפני פרוץ מגפת הקורונה, והשנייה באוקטובר 2020 - בשיא מגפת הקורונה. תחושות סכנה מתייחסות למידה שבה הפרט תופס את עולמו כנתון בסיכון.

שיטה

מערך ונחקרים

איסוף הנתונים נעשה באמצעות חברת פאנל אינטרנטי, שברשותה מאגר של למעלה מ-65,000 תושבי מדינת ישראל. נתוני המדגם, המפורטים בלוח מספר 1, מציגים את מאפייני הנחקרים לרבות נתונים דמוגרפים, עמדות פוליטיות, תחושת מוגנות בבית וסוג הקהילה.

הנחקרים חתמו על הסכמתם להשתתף במחקר והשאלון אושר על ידי ועדת האתיקה של אוניברסיטת ת"א. הנבדקים היו מדגם משיבים, מכל רחבי ישראל, שענו לשאלון מקוון שהופץ ע"י חברת האינטרנט. המדידה ($N=647$) נערכה בתאריכים 22-24 למאי 2021.

לוח 1: מאפיינים דמוגרפיים של הנחקרים ($N=647$)

משתנה	קבוצה	מספר משיבים	אחוז	ממוצע (סטיית תקן)
גיל	18-30	95	15	48.52 (26.79)
	31-40	145	22	
	41-50	136	21	
	51-60	116	18	
	61-82	152	24	
מגדר	1. גברים	350	54	
	2. נשים	297	46	
מידת דתיות	1. חילוני	328	51	1.79 (.96)
	2. מסורתית	177	27	
	3. דתית	91	14	
	4. דתית מאד	51	8	
הכנסה ממוצעת למשפחה ביחס לממוצע בישראל	1. הרבה יותר נמוכה	192	30	2.48 (1.26)
	2. נמוכה מהממוצע	147	23	
	3. בערך כמו הממוצע	154	24	
	4. גבוהה מהממוצע	11	17	
	5. הרבה יותר גבוהה	43	7	
עמדות פוליטיות	1. מאד שמאל	9	1	3.48 (1.70)
	2. שמאל	68	10	
	3. מרכז	236	37	
	4. ימין	269	42	
	5. מאד ימין	65	10	
אזור מגורים	1. מחוז צפון	57	9	
	2. מחוז חיפה	87	13	
	3. מחוז המרכז	205	31	
	4. מחוז תא"י-יפו	136	21	
	5. מחוז ירושלים	70	11	
	6. מחוז הדרום	70	11	
	7. מחוז יהודה ושומרון	22	3	
היקף נפילות ביישובך	לא היו	353	55	
	1-2	206	32	
	3	49	8	
	4 ויותר	39	6	
מספר אזעקות ביישובך	לא היו	355	55	
	1 - 5	159	25	
	6 - 10	71	11	
	11 ויותר	62	10	
מהומות באזור מגוריך	לא היו	399	62	
	1-2	115	18	
	3-4	41	6	
	5 ויותר	92	14	

כלי מדידה

כלל השאלונים עליהם התבססנו במחקר הנוכחי שימשו אותנו במחקרים קודמים ונמצאו מהימנים ותקפים. במחקר הנוכחי נכללו השאלונים הבאים:

חוסן לאומי. (Kimhi & Eshel, 2019) המושג חוסן לאומי הוא רחב מאד ועוסק בנושאים כדוגמת קיימות ועמידות של החברה בתחומים מגוונים. בבסיס המדד עומדים ארבעה מרכיבים חברתיים עיקריים שיוחסו במחקרים קודמים לחוסן הלאומי: פטריטיזם, אופטימיות, אינטגרציה חברתית ואמון במוסדות פוליטיים וציבוריים. דוגמאות לפריטים מהסולם: "בשעת משבר לאומי

תעמוד כל החברה הישראלית מאחורי החלטות הממשלה והעומד בראשה" ו-"ישראל היא ביתי ואינני מתכוון/ת לעזוב אותה". סולם המענה לפריטי החוסן הלאומי נע מ-1=כלל לא מסכים עד 6=מסכים מאד. במחקר הנוכחי הייתה המהימנות הפנימית של הסולם גבוהה ביותר ($\alpha=.91$).

ניתוח גורמים שנעשה על פריטי הסולם הצביע על ארבעה גורמים (לוח 3): (א) אמון במדינה והעומד בראשה, (ב) אמון בחברה הישראלית, (ג) פטריוטיזם, ו-(ד) אמון במוסדות הציבור בישראל.

חוסן קהילתי (Leykin et al., 2013). חוסן קהילתי מתייחס ליכולתה של קהילה להתאושש מאירוע קשה ולחזור מהר ככל האפשר לחיי יום יום. רכיבי החוסן הקהילתי כוללים חמישה גורמים: מנהיגות הקהילה, יעילות קולקטיבית, מוכנות לשעת חירום, קשר למקום ואמון חברתי. סולם חוסן זה כולל 10 פריטים המתייחסים להזדהות של הנבדקים עם קהילתם, ולאמונתם ביכולתה להתמודד עם הקשיים שיעמדו בפניה. התשובות לפריטי השאלון ניתנות בעזרת סולם בן 5 דרגות, שנע מ-1=כלל לא מסכים עד 5=מסכים במידה רבה מאוד. במחקר הנוכחי הייתה המהימנות הפנימית של הסולם גבוהה ביותר ($\alpha=.94$). דוגמאות לפריטי הסולם: "הרשות המוניציפלית ביישוב שלי מתפקדת כראוי במצב הנוכחי", "אני יכול/ה לסמוך על אנשים ביישוב שיבואו לעזרתי במקרה של משבר לרבות במצב הנוכחי".

חוסן אישי (Connor-Davidson 2003). חוסן אישי מתייחס ליכולתו של הפרט להתמודד בהצלחה עם אירועים קשים ולחזור לתפקוד קודם בזמן קצר ככול האפשר. חוסן אישי נמדד בעזרת סולם החוסן של קונור-דוידסון. במחקר זה השתמשנו בגרסה מקוצרת של השאלון (Campbell-Sills & Stein, 2007). הסולם כולל 10 פריטים המצביעים על תחושת חוסן אישית בהיתקלות עם קשיים. פריטי השאלון מדורגים באמצעות סולם בן 5 דרגות שנע מ-1=כלל לא מסכים עד 5=מסכים במידה רבה מאוד. דוגמאות לשאלות: "אני מצליח להסתגל לשינויים" ו-"אני לא מתיימשש בקלות מכישלונות". במחקר הנוכחי הייתה המהימנות הפנימית של הסולם גבוהה ביותר ($\alpha=.91$).

מדד לכידות. במדידה הנוכחית השתמשנו בסולם חדש שנבנה במיוחד למחקר זה: סולם של "אחדות לעומת פילוג". הנחקרים התבקשו להעריך עד כמה אזרחי ישראל מאוחדים או מפולגים, בהתייחס לכול אחד מהפריטים הבאים: קונפליקט עם הפלשתינאים, יחסי דת ומדינה, סדר עדיפויות כלכלי, ציות לחוקים, תחושת שותפות ואחריות לקיום המדינה, יחסי גומלין בין עדות ומגזרים, קביעת גבולות בין-לאומיים למדינת ישראל, וכן שותפות ואחריות לצביון המדינה כמדינה דמוקרטית. הסולם נע בין 1 ל-6 (1=מפולגים מאד עד 6=מאוחדים מאד). במחקר הנוכחי הייתה המהימנות הפנימית של הסולם ($\alpha=.90$).

תסמיני דחק (BSI, Derogatis & Savitz, 2000; Kimhi et al., 2020). המחקר הנוכחי התמקד בבדיקת תסמיני חרדה ותסמיני דיכאון. הנחקרים התבקשו לציין באיזו מידה הם סובלים מבעיה זו בימים אלה. תסמיני חרדה נמדדו ע"י 4 פריטים. לדוגמה, "חוסר שקט כזה שאי אפשר לשבת במקום אחד" (1=בכלל לא, 5=במידה רבה מאד). תסמיני דיכאון נמדדו ע"י 5 פריטים. לדוגמה, "חוסר עניין בדברי". המהימנות הפנימית של שני תת-הסולמות הייתה טובה מאד: סולם חרדה ($\alpha=.88$) וסולם דיכאון ($\alpha=.90$).

תחושת סכנה (Solomon & Prager, 1992; Kimhi et al., 2020). תחושות סכנה מתייחסות למידה שבה הפרט תופס את עולמו כנתון בסיכון. מחקרים הצביעו על כך שתחושת

סכנה נמוכה ודאגות מעטות מאיומים פוטנציאליים קשורות בקשר חיובי עם חוסן ועם יכולת התאוששות פוסט-טראומטית, וקשורות בקשר שלילי עם תסמיני דחק: ככול שתחושות הסכנה גבוהות יותר, כך יכולת ההתאוששות נמוכה יותר ותסמיני הדחק רבים יותר. הסולם של מדד תחושות סכנה בו נעשה שימוש במחקר הנוכחי כולל 9 פריטים והוא משתרע מ-1=בכלל לא, עד 5=במידה רבה מאוד. הסולם שימש אותנו במחקרים קודמים (ונמצא כמהימן ותקף. במחקר הנוכחי נמצאה המהימנות הפנימית של הסולם כגבוהה מאד ($\alpha=.90$).

תפיסת אימים (Kimhi & Eshel, 2012). במחקר הנוכחי בקשנו מהמשיבים לדרג ארבעה אימים: כלכלי, בריאותי, בטחוני ואיום שנובע מהמצב הפוליטי בישראל. התשובה לכל אחת מהשאלות לגבי כל אחד מארבעת האימים ניתנה על סולם בן 5 דרגות, בין 1=כלל לא מאיים ל-5=מאיים במידה רבה מאד.

מיטביות (well-being) "חיי כיום" (Kimhi & Eshel, 2009). בסולם זה מתבקש הנבדק להשיב על 9 היגדים שכל אחד מהם מתאר את מצבו בתחום אחר של החיים (משפחה, חברה, חיי פנאי, תעסוקה וכן הלאה). הסולם משתרע מ-1=מאד לא טוב, עד 6=טוב מאד. לסולם מדידה זה נמצאה תמיכה טובה במחקרים קודמים ומהימנותו במחקר הנוכחי נמצאה גבוהה מאד ($\alpha=.90$). באופן כללי מצביע סולם זה על תפיסת הפרט את איכות חייו בהווה.

מדד תקווה. סולם מדידה זה נבנה במיוחד למחקרי הקורונה שביצענו בשנה האחרונה. בבניית הסולם הסתמכנו על סולם קודם (Jarymowicz & Bar-Tal, 2006; Halperin, Bar-Tal, 2008) שנועד לבחון תקווה להשגת שלום בין ישראל לבין מדינות ערב והפלשתינאים והכיל שני ממדים: תקווה אישית ותקווה קולקטיבית. סולם התקווה הנוכחי בהקשר למבצע שומר החומות כולל חמישה פריטים שהותאמו בתוכנם למשבר הביטחוני של שומר החומות. שניים מהם מתייחסים לרמה האישית (לדוגמה, "יש לי תקווה שאצא מחוזק מהמצב הנוכחי") ושלושה פריטים מתייחסים לרמה הקולקטיבית (לדוגמה, "יש לי תקווה שהחברה הישראלית תצא מחוזקת מהמצב הנוכחי"). הסולם של מדד התקווה בו נעשה שימוש במחקר הנוכחי משתרע מ-1=תקווה מועטה מאד, עד 5=תקווה רבה מאד. המהימנות הפנימית של הסולם במחקר הנוכחי נמצאה גבוהה מאד ($\alpha=.90$).

מורל (מצב רוח אישי). המורל האישי של הנבדקים נבדק באמצעות שאלה אחת: "מהו המורל שלך בימים אלה?" התשובה לשאלה ניתנה על סולם בן 5 דרגות, בין 1=מאד לא טוב ל-5=טוב מאד.

משתנים דמוגרפיים. המשתנים שנמדדו במחקר הנוכחי כללו: מין, גיל, עמדות פוליטיות, רמת הכנסה, רמת דתיות, אזור מגורים, מספר אזעקות ביישוב, מספר נפילות ביישוב.

ממצאים

בחלק זה נציג את עיקרי הממצאים של המחקר הנוכחי (במהלך מבצע שומר החומות) תוך השוואה למדידה של אותם משתנים משנת 2018 ("מדד החוסן לישראל", קמחי, מרציאנו, ואשל, 2018) ולמדידה בשיא משבר הקורונה, (אוקטובר, 2020), במהלך הסגר השני, עוד לפני תחילת מבצע החיסונים.

I. חוסן ולכידות

בדיקת המתאמים בין שלוש רמות החוסן (אישי, קהילתי ולאומי) שנבדקו במהלך מבצע שומר חומות מצביע על מתאמים חיוביים ומובהקים: המתאם בין חוסן לאומי וחוסן קהילתי ($r=.45, p=.000$), המתאם בין חוסן לאומי וחוסן אישי ($r=.24, p=.000$), והמתאם בין חוסן אישי וחוסן קהילתי ($r=.27, p=.000$). ככול שהפרט מדווח על חוסן לאומי גבוה יותר, כך הוא מדווח גם על חוסן קהילתי ואישי גבוהים יותר, ולהיפך.

חוסן לאומי

המדידה הנוכחית במהלך מבצע שומר החומות מראה כי ציון החוסן הלאומי הממוצע נמוך במידה מובהקת (גודל אפקט קטן) בהשוואה למדידה משנת 2018 (לפני משבר הקורונה) אך גבוה במידה מובהקת (גודל אפקט גדול) בהשוואה למדידה בשיא משבר הקורונה. (ראו לוח 2 ותמונה 1).

לוח 2: חוסן לאומי (סולם 1-6)

שומר החומות (מאי 24, 2021) N=647		שיא משבר הקורונה (אוקטובר 12, 2020) N=805		מדד החוסן לישראל (מאי 7, 2018) N=1,100		חוסן לאומי
%	משיבים	%	משיבים	%	משיבים	
5	31	13	106	3	36	נמוכה מאד
18	120	31	252	13	141	נמוכה
39	252	38	306	34	378	בינונית
33	243	15	125	39	424	גבוהה
5	31	2	16	11	121	גבוהה מאד
3.69		3.14		3.95		ממוצע
.90		.91		.92		סטיית תקן
.91				.90		אלפא קרונברג
		T=-11.67***		T=5.57***		השוואה מדידה בשומר החומות
		Cohen's d=.60		Cohen's d=.29		גודל אפקט

*** $p<.001$,

בהמשך בדקנו את הציון בכול אחד מארבעת הגורמים של סולם החוסן הלאומי. בניתוח זה הסתמכנו על חלוקת הגורמים בהתאם לניתוח גורמים שבוצע על פריטי החוסן הלאומי במהלך מדידת קו הבסיס, כלומר במדגם של שנת 2018. עיון בלוח 3 מצביע על כך שהגורם 'אמון בחברה הישראלית' הוא הגורם שנמצא כנמוך ביותר במהלך מבצע שומר החומות ואילו גורם הפטריטיזם הוא זה שנמצא כגבוה ביותר.

לוח 3: ממוצע חוסן לאומי לפי גורמים של פריטי שאלון חוסן לאומי (סולם 1-6).

השוואה בין המדידות	ממוצע בסיום "שומר החומות"	ממוצע במדידה שיא הקורונה	ממוצע ב-2018	
עלה לעומת מדידות קודמות	3.69	2.84	3.50	גורם 1: אמון במדינה והעומד בראשה
				1. אני מאמין שממשלת ישראל תגיע להחלטות נכונות בעתות משבר לרבות בנוגע לניהול משבר נגיף הקורונה
				2. בשעת משבר לאומי, כמו משבר נגיף הקורונה, תעמוד כל החברה הישראלית מאחורי החלטות הממשלה והעומד בראשה
				3. יש לי אמון מלא ביכולת של כוחות הביטחון להגן על אוכלוסיית ישראל לרבות משבר נגיף הקורונה
				11. יש לי אמון מלא ביכולתה של מערכת הבריאות בישראל לדאוג לאוכלוסיית ישראל במשבר נגיף הקורונה
				12. יש לי אמון מלא ביכולתה של ממשלת ישראל לדאוג לכל ההיבטים הרלוונטיים להתגברות על משבר נגיף הקורונה
				14. אמון בכנסת
ירד לעומת מדידות קודמות	2.58	3.10	3.45	גורם 2: אמון בחברה הישראלית
				7. היחסים החברתיים בין הקבוצות השונות בארץ הינם טובים
				8. בחברה הישראלית יש סולידריות חברתית גבוהה (עזרה הדדית ודאגה לאחר)
				9. הביטוי 'אדם לאדם זאב' אינו מאפיין את החברה הישראלית
				10. בחברה הישראלית קיימת רמה סבירה של צדק חברתי
ירד לעומת 2018 ועלה קורונה	4.69	4.15	4.79	גורם 3: פטרוטיזם
				4. ישראל היא ביתי ואינני מתכוונת לעזוב אותה
				5. החברה הישראלית התמודדה בעבר היטב עם משברים, ותתמודד היטב גם עם משבר נגיף הקורונה הנוכחי
				6. אני אופטימי/ת לגבי עתידה של מדינת ישראל
ירד לעומת 2018 ועלה לעומת קורונה	3.08	2.92	3.26	גורם 4: אמון במוסדות הציבוריים בישראל
				13. המשטרה
				15. מערכת החינוך
				16. אמצעי התקשורת

אמון במוסדות המדינה

בדקנו את התפלגות המשיבים בהתייחס לאמון שהם הביעו בחמישה מוסדות ציבור בסקר הנוכחי (לוח 4). נראה בבירור כי מידת האמון בפיקוד העורף היא הגבוהה ביותר בעוד שמידת האמון בכנסת היא הנמוכה ביותר ולא רחוק ממנה רמת האמון בתקשורת.

לוח 4: אמון במוסדות המדינה בסיום סבב שומר החומות (סולם 1-6).

סבב שומר החומות – N=647										מידת האמון במוסדות ציבוריים
פיקוד העורף		התקשורת		מערכת החינוך		כנסת		משטרה		
%	משיבים	%	משיבים	%	משיבים	%	משיבים	%	משיבים	
1	7	27	175	10	63	28	179	19	121	1. נמוכה מאד
4	24	20	129	15	96	19	126	17	109	2.
9	57	21	133	27	173	27	173	22	145	3.
21	139	18	114	29	190	18	113	23	146	4.
35	224	11	74	15	98	6	26	14	94	5.
30	196	3	22	4	27	3	20	5	32	6. גבוהה מאד
4.76		2.77		3.38		2.63		3.12		ממוצע
1.14		1.47		1.29		1.35		1.46		סטיית תקן

בדקנו אילו משתנים דמוגרפיים מנבאים באופן מובהק את רמת החוסן הלאומי. הממצאים מצביעים על שני משתנים בלבד – גיל ועמדות פוליטיות, אשר ביחד מנבאים 10% מהחוסן הלאומי (לוח 5). המנבא המשמעותי ביותר לחוסן לאומי הוא עמדותיהם הפוליטיות של הנחקרים: ככול שהעמדה נוטה יותר לימין, כך הנבדקים מדווחים על חוסן לאומי גבוה יותר, ולהיפך. הגיל נמצא כמנבא מובהק באופן גבולי ($p=.053$): ככול שהנחקרים מבוגרים יותר, כך הם מדווחים על חוסן לאומי גבוה יותר. המשתנים הבאים לא ניבאו חוסן לאומי במידה מובהקת: מגדר, הכנסה, מספר אזעקות ומספר נפילת רקטות.

לוח 5: ניבוי חוסן לאומי

β	SE	B	חוסן לאומי
.073*	.001	.002	גיל
.317***	.039	.332	עמדות פוליטיות
R ² =.10			

חוסן קהילתי

רמת החוסן הקהילתי במבצע שומר החומות נמצאה גבוהה במידה מובהקת (גודל אפקט קטן) בהשוואה לשתי המדידות האחרות (לוח 6 ותמונה 1).

לוח 6: חוסן קהילתי (סולם 1-5)

שומר החומות (מאי 2021, 24)		שיא משבר הקורונה (אוקטובר 2020, 12)		מדד החוסן לישראל (מאי 2018, 7)		חוסן קהילתי
N=647		N=805		N=1,100		
%	משיבים	%	משיבים	%	משיבים	
10	63	12	100	11	127	נמוכה מאד
25	160	34	271	36	397	נמוכה
46	295	40	325	39	428	גבוה
20	129	13	109	13	148	גבוה מאד
3.32		3.12		3.11		ממוצע
.90		.89		.86		סטיית תקן
.94		.93		.90		אלפא קרוונבך
		T=-4.23***		T=-4.84***		הבדל לעומת מדידה ב- "שומר החומות"
		Cohen's d=.21		Cohen's d=.23		גודל אפקט

***p<.001

ניבוי החוסן הקהילתי ע"י המשתנים הדמוגרפיים הצביע על כך שרק שני משתנים ניבאו באופן מובהק את החוסן הקהילתי (לפי סדר יורד, לוח 7): הכנסה ממוצעת למשפחה ודתיות. במילים אחרות, ככול שהנחקרים דיווחו על רמת הכנסה ורמת דתיות גבוהות יותר, כך הם דיווחו על חוסן קהילתי גבוה יותר, ולהיפך. שני המשתנים הנ"ל ניבאו רק 3% מהשונויות של חוסן קהילתי. המשתנים הבאים לא ניבאו חוסן קהילתי במידה מובהקת: מגדר, עמדות פוליטיות, נפילת רקטות, מספר אזעקות ביישוב.

לוח 7: ניבוי חוסן קהילתי

β	SE	B	חוסן קהילתי
.113**	.029	.081	הכנסה
.109*	.042	.103	דתיות
$R^2=.034$			

* $p<.05$, ** $p<.01$

ג. חוסן אישי

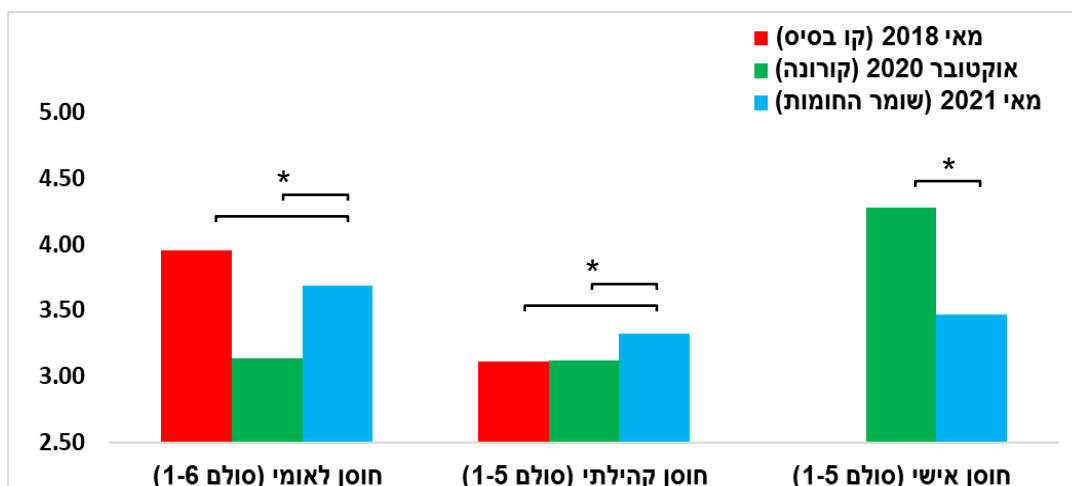
בוצעה השוואה בין שתי מדידות בלבד, בשיא תקופת הקורונה לעומת המדידה הנוכחית (מפני שחוסן אישי לא נמדד ב-2018 באמצעות השאלון ששימש אותנו במחקר הנוכחי). השוואה זו מצביעה על כך שהחוסן האישי בסיום מבצע שומר החומות היה נמוך במידה מובהקת (גודל אפקט גדול) בהשוואה למדידה בשיא הקורונה (לוח 8 ותמונה 1).

לוח 8: התפלגות ציון חוסן אישי (סולם 1-5)

שומר החומות (מאי 2021, 24)		שיא משבר הקורונה (אוקטובר 12, 2020)		חוסן אישי
N=647		N=805		
%	משיבים	%	משיבים	
24	152	4	32	נמוך מאד
54	340	27	221	נמוך
21	133	52	415	גבוה
0	0	17	137	גבוה מאד
3.47		4.28		ממוצע
.75		.58		סטיית תקן
.91		.91		אלפא קרונבך
		T=23.20***		הבדל לעומת "שומר החומות"
		Cohen's d=1.20		גודל אפקט

*** $p<.001$

בבדיקת הניבוי של חוסן אישי ע"י המשתנים הדמוגרפיים נמצא כי רק רמת ההכנסה מנבאת באופן מובהק את החוסן האישי ($B=.157$, $SE=.023$, $\beta=.260$, $p=.000$): ככול שהנחקרים דיווחו על הכנסה גבוהה יותר, כך הם דיווחו על חוסן אישי גבוה יותר, ולהיפך.

תמונה 1: השוואת שלושת מדדי החוסן בשלוש המדידות השונות. * – הבדל מובהק ($p < 0.05$, לפחות).

לכידות החברה בישראל

התפלגות הציון הממוצע של רמת הלכידות מראה כי כ-61% מהמשיבים מעריכים כי אזרחי ישראל מפולגים במידה רבה או רבה מאד בנושאי הליבה שנבדקו, ורק 13% מעריכים כי אזרחי ישראל מאוחדים

לוח 9: מדד הלכידות

לכידות	משיבים	%
מפולגים מאד	198	31
מפולגים	196	30
ברמה בינונית	168	26
לכידות גבוהה	70	11
לכידות גבוהה מאד	15	2
ממוצע		2.76
סטיית תקן		1.15
אלפא קרוונבך		.90

בשלב הבא, בדקנו את המתאם בין שלושת ציוני החוסן לבין מדד הלכידות (לוח 10). הממצאים מראים כי קיים מתאם חיובי מובהק בין רמת הלכידות לבין רמת החוסן הלאומי והקהילתי. לא נמצא מתאם בין רמת הלכידות לבין רמת החוסן האישי. במילים אחרות, ככול שהנחקרים דווחו על תפיסת לכידות רבה יותר של החברה בישראל, כך הם דווחו על חוסן לאומי וקהילתי (אך לא אישי) גבוהים יותר, ולהיפך.

לוח 10: מתאמים בין רמות חוסן ומדד הלכידות

חוסן	לכידות חברתית
1. חוסן לאומי	.540***
2. חוסן קהילתי	.218***
3. חוסן אישי	.063

*** $p < .001$

II. תסמיני דחק (חרדה ודיכאון), תחושות סכנה ותפיסת איומים

תסמיני חרדה

התוצאות המוצגות בלוח 11 ובתמונה 2 מראות כי רמת תסמיני החרדה במהלך מבצע שומר החומות הייתה נמוכה במידה מובהקת (גודל אפקט בינוני) בהשוואה לרמת החרדה שדווחה בשיא משבר הקורונה, אך גבוהה במידה מובהקת בהשוואה למדידה מ-2018 (גודל אפקט קטן). התפלגות הציון הממוצע של החרדה בעת מבצע שומר החומות, מצביעה על כך ש-17% מהנחקרים מדווחים על חרדה גבוהה, ו-8% נוספים מדווחים על חרדה גבוהה מאד. אם נתייחס להנחה שחלק גדול ממשיבים אלה נזקקים לעזרה מקצועית כדי לטפל בחרדה שבה הם נמצאים, הרי שמדובר באחוז גבוה, שקיים ספק האם השירותים הקיימים בישראל יכולים להיענות לצרכים אלו.

לוח 11: תסמיני חרדה (סולם 1-5)

שומר החומות (מאי 24, 2021) N=647		שיא משבר הקורונה (אוקטובר 12, 2020) N=805		מדד החוסן לישראל (מאי 7, 2018) N=1,100		רמת חרדה
%	משיבים	%	משיבים	%	משיבים	
47	305	36	294	60	657	נמוכה מאד
27	176	35	283	28	309	נמוכה
17	112	23	182	9	102	גבוהה
8	54	6	46	3	32	גבוהה מאד
2.43		2.59		2.12		ממוצע
1.05		.92		.87		סטיית תקן
.87						אלפא קרוינבך
		T=3.09**		T=-6.65***		הבדל לעומת "שומר החומות"
		Cohen's d=.32		Cohen's d=.16		גודל אפקט

p<.01, *p<.001

תסמיני דיכאון

בדומה להשוואה הקודמת, עבור רמות החרדה, גם השוואת הציון הממוצע של תסמיני דיכאון עם מדידות קודמות מצביעה על כך שרמת הדיכאון במדידה הנוכחית נמוכה במידה מובהקת מזו שמדדנו בשיא משבר הקורונה אך גבוהה במידה מובהקת מרמת הדיכאון שנמדדה בשנת 2018 (לוח 12 ותמונה 2). כפי שניתן לראות בלוח 12, התפלגות הציון הממוצע במהלך מבצע שומר החומות מצביעה על כך ש-19% מהמשיבים מדווחים על דיכאון ברמה גבוהה (14%) וגבוהה מאד (5%); זהו היקף גבוה יותר מזה שנצפה בשיא משבר הקורונה (19% מול 18% בהתאמה). כפי שטענו לעיל בהקשר לחרדה, בהנחה שחלק גדול ממשיבים אלה נזקקים לעזרה מקצועית כדי להתמודד עם הדיכאון, הרי שמדובר באחוז גבוה שספק אם השירותים הקיימים בארץ ערוכים אליו. ואם ניקח בחשבון שאין חפיפה מושלמת בין המדווחים על תסמיני דיכאון לאלו שמדווחים על תסמיני חרדה, הרי שמדובר בשיעורים אף גבוהים יותר של אנשים הנזקקים לעזרה מקצועית.

לוח 12: תסמיני דיכאון (סולם 1-5)

שומר החומות (מאי 24, 2021)		שיא משבר הקורונה (אוקטובר 12, 2020)		מדד החוסן לישראל (מאי 7, 2018)		רמת דיכאון
N=647		N=805		N=1,100		
%	משיבים	%	משיבים	%	משיבים	
58	377	51	411	70	767	נמוכה מאד
23	146	48	229	21	234	נמוכה
14	92	13	121	7	74	גבוהה
5	32	5	42	2	25	גבוהה מאד
2.11		2.26		1.86		ממוצע
1.03		1.00		.83		סטיית תקן
.88						אלפא קרוונבך
		T=2.80**		T=-5.55***		הבדל לעומת שומר החומות
		Cohen's d=.14		Cohen's d=.26		גודל אפקט

p<.01, *p<.001

תחושות סכנה

כפי שניתן לראות בלוח 13 ובתמונה 2, רמת תחושות הסכנה של המשיבים בסקר הנוכחי הייתה נמוכה מזו שנמדדה בשתי המדידות הקודמות, אך ההבדל היה מובהק רק בהשוואה לתחושות הסכנה בשיא מגפת הקורונה (גודל אפקט גדול).

לוח 13: התפלגות תחושות סכנה (סולם 1-5)

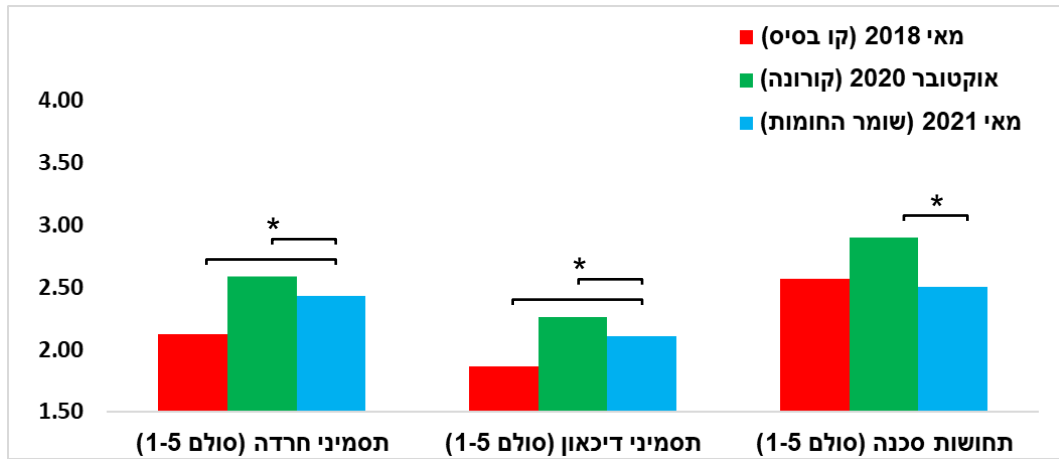
שומר החומות (מאי 24, 2021)		שיא משבר הקורונה (אוקטובר 12, 2020)		מדד החוסן לישראל (מאי 7, 2018)		סכנה
N=647		N=805		N=1,100		
%	משיבים	%	משיבים	%	משיבים	
34	222	14	113	27	295	נמוכה מאד
41	262	43	346	49	537	נמוכה
20	130	35	280	21	235	גבוהה
5	33	8	66	3	33	גבוהה מאד
2.50		2.90		2.57		ממוצע
.83		.78		.74		סטיית תקן
.89		.87		.86		אלפא קרוונבך
		T=9.43***		T=1.82, p=.06		הבדל לעומת שומר החומות
		Cohen's d=.49		Cohen's d=.08		גודל אפקט

בדקנו את הקשרים בין תסמיני הדחק (חרדה ודיכאון) לבין תחושות הסכנה וחישבנו מתאמי פירסון בין הציונים הממוצעים של שלושת המשתנים (לוח 14). כצפוי, הממצאים מראים כי שלושת המתאמים גבוהים ומובהקים: ככול שהנחקרים מדווחים על תחושות סכנה רבות יותר, כך הם מדווחים על יותר תסמיני חרדה ודיכאון.

לוח 14: מתאמים בין תסמיני דחק לבין תחושות סכנה

משתנה	1	2	3
1. חרדה	--	.80***	.64***
2. דיכאון		--	.60***
3. תחושות סכנה			--

***p<.001

תמונה 2: השוואת תסמיני חרדה, תסמיני דיכאון ותחושות סכנה בין שלוש המדידות השונות. * – הבדל מובהק ($p < 0.05$, לפחות).

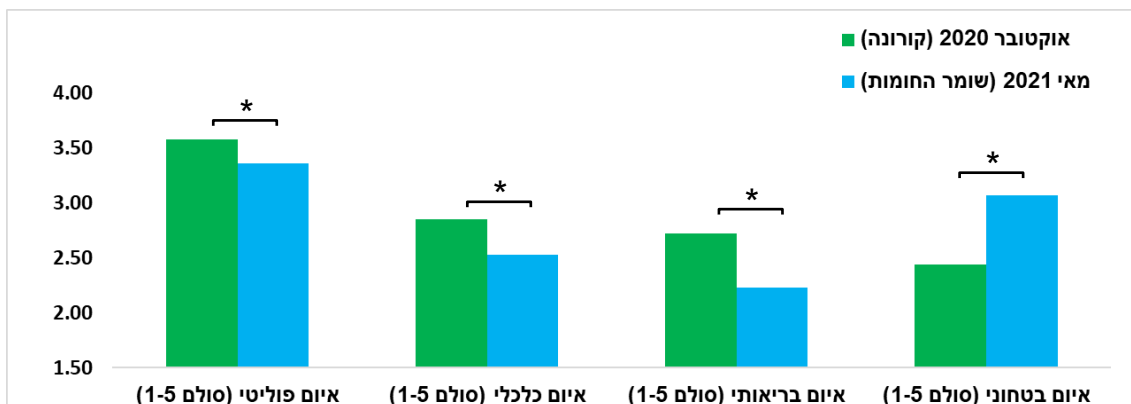
תפיסת איומים

הממצאים מראים כי בהשוואה בין המדידה באוקטובר 2020 בשיא משבר הקורונה, לבין המדידה במבצע שומר החומות, יש ירידה מובהקת (גודל אפקט קטן) בתפיסת האיום הפוליטי, הכלכלי (גודל אפקט קטן), והבריאותי (גודל אפקט גדול). לעומת זאת, יש עליה מובהקת (גודל אפקט גדול) בתפיסת האיום הביטחוני (לוח 15 ותמונה 3). תפיסת איומים אלה לא נמדדה ב-2018.

לוח 15: תפיסת איומים (סולם 1-5)

איום ביטחוני		איום בריאותי		איום כלכלי		איום פוליטי		מדידה
ממוצע	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.	
2.44	1.00	2.72	1.11	2.85	1.22	3.58	1.26	אוקטובר 2020
3.07	1.26	2.23	1.03	2.53	1.18	3.36	1.26	שומר החומות
T=-10.62***		T=8.63***		T=5.04***		T=3.45***		הבדל בין המדידות
Cohen's d=.55		Cohen's d=.45		Cohen's d=.26		Cohen's d=.17		גודל אפקט

*** $p < 0.01$

תמונה 3: השוואת ארבעת סוגי האיומים שנבדקו בשתי מדידות. * – הבדל מובהק ($p < 0.05$, לפחות).

מעבר לאמור לעיל, במחקר הנוכחי בדקנו תפיסות איומים ייחודיות למבצע "שומר החומות" בעזרת שתי שאלות: "עד כמה המהומות בין יהודים לערבים בישראל, מהוות איום על המדינה?" ו"עד כמה המהומות בין יהודים לערבים בישראל, מהוות איום עליך אישית או על משפחתך?" (ראו לוח 16). הממצאים מראים כי הנחקרים רואים באופן מובהק, את המהומות בין יהודים וערבים, שפרצו ברחבי ישראל במהלך ימי מבצע "שומר החומות" כאיום גדול יותר על המדינה, בהשוואה לאיום האישי עליהם עצמם (גודל אפקט גדול). כ-58% מהנחקרים מדווחים כי הם רואים במהומות אלה איום גבוה או גבוה מאד על המדינה, בהשוואה ל-19% בלבד שרואים במהומות אלה איום גבוה או גבוה מאד עליהם באופן אישי. בנוסף, מבין שש סוגי האיומים שנבדקו במחקר הנוכחי, הממוצע של איום המהומות בתוך ישראל על המדינה היה הגבוה מכולם. ממצא זה מצביע על הדאגה הגדולה שעוררו מהומות אלו בקרב הנבדקים ביחס לעתידה של המדינה.

לוח 16: תפיסת איום המהומות בין ערבים ויהודים

איום על המדינה		איום על משפחתי		מהומות בישראל
משיבים	%	משיבים	%	
26	4	143	22	נמוכה מאד
87	13	213	33	נמוכה
156	24	171	26	בינונית
200	31	70	11	גבוהה
178	27	50	8	גבוהה מאד
3.64		2.49		ממוצע
1.13		1.17		סטיית תקן
T=17.98=***, Cohen's d=.99				הבדל

III. מיטביות, תקווה ומורל

מיטביות, תקווה ומורל הם שלושה אינדיקטורים אפשריים לאיכות החיים הסובייקטיבית של הנחקרים. המיטביות מתייחסת לאיכות החיים הסובייקטיבית בהווה; המורל משקף את מצב הרוח העכשווי; והתקווה מציגה את תפיסת הנחקרים אודות איכות החיים העתידית וההערכה או הציפיה של הפרט "שהעניינים יסתדרו בעתיד". למורל יש קשר הדוק עם תפקודו של הפרט בחיי היום יום כמו גם במצבי משבר שונים. מחקרים מראים כי לתפיסות אלה יש חשיבות רבה במדידת החוסן ויכולת ההתמודדות של הפרט עם משברים (Kimhi, Eshel, Marciano, & Adini, 2020)

בשלב הראשון בדקנו את המתאמים בין שלושת האינדיקטורים לאיכות החיים הסובייקטיבית (לוח 17). הממצאים מראים כי שלושת המשתנים הנ"ל הנם בעלי מתאם חיובי במידה מובהקת זה עם זה. ככול שהנבדקים דווחו על מיטביות גבוהה יותר, כך הם דווחו על תקווה רבה יותר ועל מורל גבוה יותר, ולהיפך.

לוח 17: מתאמים בין משתני מיטביות

משתנה	מיטביות	תקווה
1. מיטביות	--	
2. תקווה	.54***	--
3. מורל	.66***	.46***

***p<.001

מיטביות (well-being)

בהשוואת הציון הממוצע של המיטביות בין המדידות עולה שבמהלך מבצע שומר החומות הציון הממוצע של המיטביות היה גבוה במידה מובהקת בהשוואה למדידה שנעשתה בשיא משבר הקורונה (גודל אפקט בינוני) אך נמוך במידה מובהקת בהשוואה למדידת קו-בסיס שבוצעה ב-2018 (גודל אפקט גדול; לוח 18 ותמונה 4). התפלגות הציון הממוצע של המיטביות במבצע שומר החומות מראה כי 58% מהנחקרים מדווחים על מיטביות גבוהה וגבוהה מאד ורק 11% מדווחים על מיטביות נמוכה ונמוכה מאד (לוח 18).

לוח 18: מיטביות (סולם 1-6)

שומר החומות (מאי 24, 2021) N=647		שיא משבר הקורונה (אוקטובר 12, 2020) N=805		מדד החוסן לישראל (מאי 7, 2018) N=1,100		מיטביות
%	משיבים	%	משיבים	%	משיבים	
2	13	2	20	1	6	נמוכה מאד
9	58	15	124	3	35	נמוכה
31	199	38	307	18	202	בינונית
37	238	34	274	42	464	גבוהה
21	139	10	80	36	393	גבוהה מאד
4.26		3.90		4.68		ממוצע
.95		.90		.82		סטיית תקן
.90		.86		.88		אלפא קרונברך
		T=-6.99***		T=8.51***		הבדל לעומת "שומר החומות" גודל אפקט
		Cohen's d=.39		Cohen's d=.47		

p<.01, *p<.001

ניבוי המיטביות ע"י משתנים דמוגרפיים

בדקנו אלו מהמשתנים הדמוגרפיים מנבאים במידה מובהקת את ציון המיטביות. הממצאים מצביעים על כך שרק שני משתנים ניבאו את המיטביות באופן מובהק: רמת ההכנסה הממוצעת למשפחה ורמת הדתיות (לוח 19). ככול שרמת ההכנסה הייתה גבוהה יותר וככל שהנחקרים מגדירים עצמם כיותר דתיים כך הם מדווחים על מיטביות רבה יותר. שני המשתנים הללו מסבירים יחד 9% מהשונות של המיטביות. המשתנים מגדר, גיל, עמדות פוליטיות, מספר אזעקות ומספר נפילות, אינם מנבאים באופן מובהק את רמת המיטביות.

לוח 19: ניבוי מיטביות (איכות חיים סובייקטיבית)

β	SE	B	ניבוי מיטביות
.222***	.029	.169	הכנסה ממוצעת למשפחה
.164***	.043	.164	דתיות
R ² =.09			

תקווה

כפי שניתן לראות בלוח 20 ובתמונה 4, הממצאים מצביעים על כך שרמת התקווה במהלך מבצע שומר החומות גבוהה במידה מובהקת בהשוואה לרמת התקווה בשיא משבר הקורונה (גודל אפקט קטן).

לוח 20: תקווה (סולם 1-5)

שומר החומות (מאי 24, 2021)		שיא משבר הקורונה (אוקטובר 12, 2020)		תקווה
N=647		N=805		
%	משיבים	%	משיבים	
10	62	16	129	נמוכה מאד
28	183	31	249	נמוכה
39	254	37	296	גבוהה
23	148	16	131	גבוהה מאד
3.48		3.22		ממוצע
.99		1.02		סטיית תקן
.93		.92		אלפא קרוונבך
		T=-4.65***		הבדל לעומת שומר החומות
		Cohen's d=.26		גודל אפקט

p<.01, *p<.001

בדקנו אלו משתנים דמוגרפיים מנבאים את מידת התקווה (לוח 21). שלושה משתנים ניבאו באופן מובהק את התקווה: עמדות פוליטיות, רמת דתיות, ומגדר (לפי סדר יורד); ככל שהנבדקים יותר ימניים, יותר דתיים ושייכים למין הנשי, כך הם מדווחים על יותר תקווה. שלושת המשתנים הללו מסבירים יחד 11% מהשונות של משתנה התקווה. המשתנים גיל, הכנסה, מספר הנפילות ומספר האזעקות לא ניבאו באופן מובהק את התקווה.

לוח 21: ניבוי תקווה

β	SE	B	ניבוי תקווה
.226***	.047	.259	עמדות פוליטיות
.150***	.044	.154	דתיות
.089*	.076	.176	מגדר
R ² =.11			

p<.01, *p<.001

מורל

התפלגות ציון המורל הממוצע במהלך מבצע שומר החומות (לוח 22) מצביעה על כך ש-45% מהנחקרים מדווחים על מורל גבוה או גבוה מאד, בעוד ש-19% מדווחים על מורל נמוך או נמוך מאד. השוואת רמת המורל למדידה בשיא משבר הקורונה מראה כי אין הבדל מובהק בין שתי המדידות (לוח 22 ותמונה 4). מורל לא נבדק במדידה של 2018.

לוח 22: מורל (סולם 1-5)

שומר החומות (מאי 24, 2021) N=647		משבר הקורונה (אוקטובר 12, 2020) N=805		מורל
%	משיבים	%	משיבים	
3	22	10	31	נמוכה מאד
16	102	15	119	נמוכה
36	232	39	315	בינונית
34	222	33	263	גבוהה
11	69	10	77	גבוהה מאד
3.33		3.29		ממוצע
.98		.96		סטיית תקן
		T=.74		הבדל לעומת שומר החומות

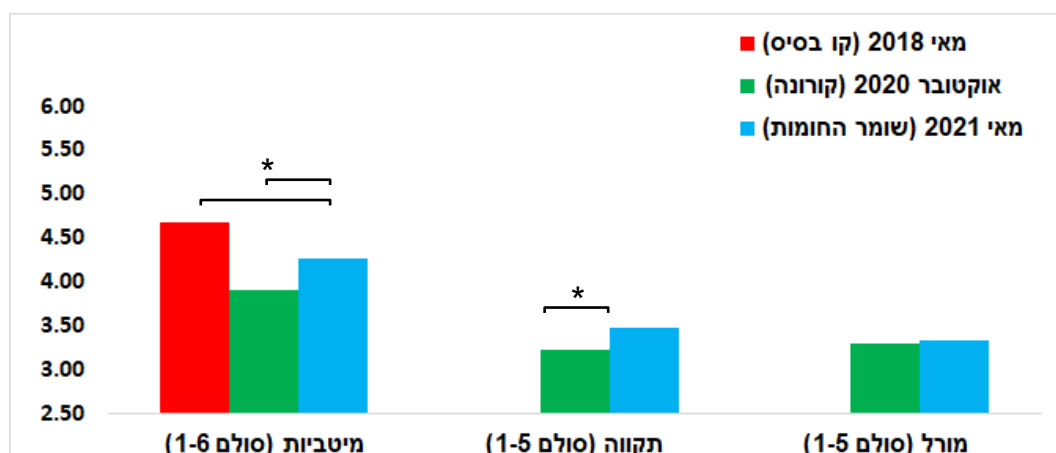
ניבוי המורל

בדקנו אלו משתנים דמוגרפיים מנבאים את המורל (לוח 23). הממצאים מראים שהמשתנים הדמוגרפיים רמת דתיות, רמת הכנסה, גיל ומגדר מנבאים במידה מובהקת את המורל של הנחקרים (לפי סדר יורד). ככל שהנבדקים דיווחו על רמת דתיות גבוהה יותר, רמת הכנסה גבוהה יותר, גיל מבוגר יותר ושייכות למין הנשי, כך הם דווחו על מורל גבוה יותר, ולהיפך. ארבעת המשתנים הללו יחד מסבירים 7% מהשונות של משתנה המורל.

לוח 23: ניבוי מורל

משתנה	B	SE	β
דתיות	.188	.044	.184***
הכנסה	.103	.030	.132***
גיל	.003	.001	.095*
מגדר	-.177	.076	-.090*
$R^2=.07$			

p<.01, *p<.001

תמונה 4: השוואת מיטביות, תקווה ומורל בין שלוש המדידות השונות. * – הבדל מובהק ($p<0.05$, לפחות).

דיון

התוצאות לגבי חוסן האישי אינן תואמות מחקרים קודמים. למעשה, המחקר הנוכחי מצביע על רמת החוסן האישי הנמוכה ביותר, בהשוואה לכל ארבע המדידות החוזרות שערכנו לאורך משבר הקורונה, במהלך השנה האחרונה. ניתן להציע הסבר לפיו המשבר הנוכחי בא בסמיכות רבה למשבר הקורונה שהציב בפני הנחקרים דרישות הסתגלות רבות, ונמשך למעלה משנה. לכך יש להוסיף כי משבר הקורונה היה משבר רב ממדי שכלל מספר איומים בו-זמנית (בריאותי, כלכלי, ופוליטי), בעוד שבמהלך משבר הקורונה הנושא הביטחוני קיבל פחות בולטות. יתכן שהתפרצות משבר ביטחוני בסמוך כל-כך ליציאה ממשבר הקורונה ששילב איומים שונים, הביאה להפחתה משמעותית ביכולת של אנשים להתמודד עם רב הממדיות של האיומים עליהם. כמו כן יש לציין כי מבצע "שומר החומות" כלל גם איום חיצוני (ירי רקטות מסיבי ביותר לתוך גבולות המדינה, ולעתים משתי גזרות – בעיקר בדרום אך גם מהצפון) ובנוסף, התפרעויות אלימות בין יהודים וערבים, שהקיפו אזורים נרחבים למדי בישראל: דרום, מרכז וצפון.

להסבר זה יש להוסיף את הממצא מהמחקר הנוכחי לפיו האמון בחברה הישראלית נמצא כגורם הנמוך ביותר מבין ארבעת גורמי החוסן הלאומי, מה שיכול לחזק את הטענה שהמשיבים ראו בהתפרצויות בתוך המדינה איום משמעותי ביותר. שתי ההתפרצויות גם יחד היוו הפתעה למרבית אזרחי ישראל מאחר והן קובעי המדיניות והן כלי התקשורת דיווחו על כך שלא צפוי משבר עם החמאס' וכלל לא התייחסו לאפשרות של התפרצות פנימית בין חלקי האוכלוסייה. מעבר להסברים השונים, רמת החוסן האישי הנמוכה צריכה לעורר דאגה ומחייבת התייחסות של מקבלי ההחלטות.

הממצאים באשר לחוסן הלאומי והחוסן הקהילתי, תואמים מחקרים קודמים שלנו המצביעים על כך שבתקופות לחימה (אויב חיצוני) ניכרת עליה בשני מדדים אלה (Kimhi, Eshel, & Marciano, 2020). אם כי יש לציין שהעלייה בחוסן הלאומי במחקר הנוכחי באה לידי ביטוי רק בהשוואה לשיא תקופת הקורונה ולא לעומת מדידת קו הבסיס ב-2018. גם הממצא לפיו עמדות פוליטיות הן מנבא מובהק של חוסן לאומי מחזק ממצאים שנמצאו במחקרים קודמים (Eshel, Kimhi, & Marciano, 2019).

רמת הלכידות בישראל לא נבדקה במחקרים הקודמים שלנו ולכן אין אפשרות להשוואות אודות לכידות במשברים קודמים. עם זאת, הממצאים הנוכחיים מצביעים על פילוג רב שמאפיין את האוכלוסייה היהודית בישראל. הממצאים הללו מחזקים בצורה מחקרית ואמפירית את התחושות הסובייקטיביות לגבי המחלוקת הציבורית שגלויה לעין בדיונים בתקשורת, בתוצאות ארבעה סבבי בחירות ללא הכרעה ברורה שהתקיימו בשנתיים האחרונות, ובשיח המתלהם ברשתות החברתיות. גם ממצא זה מעורר דאגה ומחייב התייחסות מעמיקה של קובעי המדיניות והמנהיגות ברמות השונות.

ממצאי המחקר מראים כי תסמיני החרדה והדיכאון נמוכים במידה מובהקת במהלך מבצע שומר החומות בהשוואה למשבר הקורונה (אוקטובר 2020), אך גבוהים במידה מובהקת בהשוואה למדד החוסן לישראל (מאי 2018). הממצאים במחקר הנוכחי בהתייחס לתחושות סכנה (שהיא מעין הערכה קוגניטיבית של סך האיומים) מציגים תמונה דומה לזו שעולה מתסמיני הדחק (חרדה ודיכאון). ניתן להתייחס אל תחושות הסכנה כאל מדד נוסף של הדחק. במילים אחרות, מבצע שומר החומות, שנמשך כ-11 ימים, גרם לתסמיני דחק נמוכים, בהשוואה לתסמיני הדחק שעורר

משבר הקורונה, בעת המדידה של שיא משבר הקורונה שבוצעה באוקטובר 2020 (המשבר נמשך למעלה משמונה חודשים ועדיין לא היה חיסון יעיל בעת המדידה).

הסבר נוסף שניתן להציע מתייחס לפתאומיות של התפרצות המשבר, הן בהתחשב ביחסי מדינת ישראל עם משטר החמאס והן בהתייחס לפתאומיות של התפרצות המשבר, הן בהתחשב ביחסי שנגלו במספר ישובים בין אזרחים ישראלים, יהודים וערבים, לרבות מספר מקרי לינץ' של ממש, היוו הפתעה ומקור חרדה לרבים. יתרה מכך, בהתייחס לאיום החיצוני, ירי הרקטות המאסיבי, על ישובים רבים לרבות במרכז הארץ, ו- 'גרירת ישראל למאבק כולל' היוו הפתעה לרבים. כול זאת תקופה קצרה בלבד לאחר שאיום הקורונה פחת והייתה תחושה כי החיים חוזרים למסלולם.

השילוב של האיום הביטחוני המחודש, עם תפיסה כי כפיית ברזל אינה מספקת מענה מוחלט לכלל האזרחים, וכן מקרה שבו נהרג ילד ונפצעה אמו בעת ששהו בתוך ממ"ד תקני (אירוע ששומט את הקרקע מתחת לתחושת ביטחון לגבי שהיה בממ"ד בעת הפגזות), וכל אלו זמן קצר לאחר הרחבת הפעילות במשק, יתכן ותרמו לתפיסת הציבור את הסכנה ולכן גם העלו את תסמיני החרדה והדיכאון בהשוואה למדידת קו בסיס.

בהתייחס לתפיסת האיומים - הכלכלי, הבריאותי והפוליטי – אלו נמצאו נמוכים יותר במבצע 'שומר חומות' ביחס למשבר הקורונה, ממצא שיכול להעיד על מגמת שיפור שקשורה לחזרתה של ישראל לשגרה יחסית בשל מבצע החיסונים. עם זאת, באופן צפוי, האיום הביטחוני עלה במדידה הנוכחית בהשוואה למדידה הקודמת בשיא הקורונה. חשוב לשים לב שתחושת האיום הביטחוני המוגברת במדידה הנוכחית הייתה אף גבוהה מתחושת האיום לגבי האיום הבריאותי בשיא תקופת הקורונה. ממצא זה בא לידי ביטוי אף על פי שבהתאם לדיווחיהם של הנבדקים, למעלה ממחציתם לא חוו כלל נפילת רקטות במקום מגוריהם בעת המבצע, בעוד שהקורונה היוותה איום ישיר על כול תושבי ישראל באשר הם. הסבר לכך יכול לנבוע מכך שתחושת האיום הגבוהה ביותר עליה דיווחו במדידה הנוכחית נבעה מהאיום של המהומות בתוך ישראל על המדינה. לכן, ניתן להניח שהמשיבים התייחסו לאיום בטחוני כאיום שמשלב את הרקטות שהגיעו מחוץ למדינה יחד עם המהומות הפנימיות. בנוסף, חשוב לשים לב לכך, שהאיום הבא בתור מבחינת עוצמתו הוא האיום הפוליטי. ממצא זה עלה כחוט השני גם בארבע המדידות הקודמות שלנו במהלך הקורונה, והוא מצביע על עצימותו ועל השפעתו לרעה של המשבר הפוליטי המתמשך על תושבי המדינה.

בחינת מדדי מיטביות, תקווה ומורל בסיום מבצע שומר החומות מצביעה על מגמות דומות לאלו של מדדי החוסן והדחק. נמצאה עליה בהשוואה למדידה בשיא משבר הקורונה (למעט לגבי המורל) אך לרמה שהיא עדיין נמוכה במידה מובהקת בהשוואה למדד קו-הבסיס משנת 2018.

בהתייחס לרמת המיטביות, הממצאים מראים כי זהו המשתנה היחיד שנמדד במחקר הנוכחי שהמנבא הטוב ביותר שלו הוא מנבא כלכלי: רמת ההכנסה של המשפחה ביחס לממוצע בישראל. ניתן להסביר זאת על בסיס ממצאים ממחקרים קודמים המצביעים על הקשר בין מצב כלכלי לבין התמודדות עם אסונות ומשברים שונים (לדוגמה, Teo et al., 2018). אחד ההסברים המקובלים לקשר זה הוא שמצב כלכלי טוב יותר מאפשר נגישות וזמינות למקורות תמיכה, המחזקים את רמת ההתמודדות.

מדידת התקווה מצביעה על כך כי על אף משבר הקורונה שנמשך מעל לשנה, ובעקבותיו מבצע שומר החומות, למעלה מ-60% מהנחקרים מבטאים תקווה רבה לעתיד. מעניין לציין כי המנבאים החזקים ביותר של התקווה הם עמדות פוליטיות ורמת דתיות. שני משתנים אלה נמצאים גם במתאם מובהק ביניהם ($r=.40, p=.000$): ככול שאנשים מבטאים עמדות פוליטיות

יותר ימניות, כך הם מגדירים עצמם כיותר דתיים, ולהיפך. במילים אחרות, השקפת עולם בקרב הנחקרים היא המנבא הטוב ביותר של מידת התקווה שלהם. מחקרים בעולם מדווחים על הקשר בין דתיות לתקווה בהתייחס למשברים שונים כמו הפרעות "נפשיות" שונות (למשל, Koenig et al., 2020).

מסקנה מרכזית ממדידת רמות החוסן, הדחק והמיטביות הינה שיש חשיבות ניכרת לנטרן לאורך זמן, בהתייחס לתהליכים ולאירועים השונים העוברים על החברה בישראל. ממצאי ניטור זה יאפשרו לזהות בזמן אמת את החוזקות והחולשות של הציבור בישראל וניתן יהיה, בהתאם לכך, לתכנן וליישם צעדי מענה להגברת החוסן והלכידות החברתית, שמהווים תשתית מרכזית לעוצמת החברה והמדינה.

מקורות

קמחי, ש., מרציאנו, ה. ואשל, י. (2018). מדד החוסן לישראל – יוני 2018

http://muchanut.haifa.ac.il/images/%D7%93%D7%95%D7%97_%D7%9E%D7%93%D7%93_%D7%94%D7%97%D7%95%D7%A1%D7%9F_%D7%9C%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C-%D7%99%D7%95%D7%9C%D7%99_2018.pdf

- Campbell-Sills, L., & Stein, M. B. (2007). Psychometric analysis and refinement of the connor–davidson resilience scale (CD-RISC): Validation of a 10-item measure of resilience. *Journal of Traumatic Stress: Official Publication of The International Society for Traumatic Stress Studies*, 20(6), 1019-1028.
- Connor, K. M., & Davidson, J. R. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson resilience scale (CD-RISC). *Depression and anxiety*, 18(2), 76-82.
- Derogatis, L. R., & Savitz, K. L. (2000). The SCL-90-R and Brief Symptom Inventory (BSI) in primary care. In: M. E. Maruish (Ed.), *Handbook of psychological assessment in primary care settings* (pp. 297-334). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Eshel, Y., Kimhi, S. & Marciano, H., (2019). Proximal and distal determinants of community resilience under threats of terror. *Journal of Community Psychology*. 47(8), 1952-1960.
- Halperin, E., Bar-Tal, D., Nets-Zehngut, R., & Drori, E. (2008). Emotions in conflict: Correlates of fear and hope in the Israeli-Jewish society. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 14(3), 233-258.
- Jarymowicz, M., & Bar-Tal, D. (2006). The dominance of fear over hope in the life of individuals and collectives. *European Journal of Social Psychology*, 36(3), 367-392.

- Kimhi, S., & Eshel, Y. (2012). Determinants of Students' Perceptions of Conventional and Unconventional War Threats. *Democracy and Security*, 8(3), 228-246.
- Kimhi, S., Eshel, Y. (2019). Measuring national resilience: A new short version of the scale (NR-13). *Journal of Community Psychology*, 47(3), 517-528.
- Kimhi, S., Eshel, Y., Marciano, H., & Adini, B., (2020). Recovery from the COVID-19 pandemic: Distress and resilience. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. 50 101843.
- Kimhi, S., Marciano, H., Eshel, Y., & Adini, B. (2020). Community and national resilience and their predictors in face of terror. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 50, 101746.
- Koenig, H. G., Youssef, N. A., Smothers, Z., Oliver, J. P., Boucher, N. A., Ames, D., ... & Haynes, K. (2020). Hope, religiosity, and mental health in US veterans and ...
- Leykin, D., Lahad, M., Cohen, O., Goldberg, A., & Aharonson-Daniel, L. (2013). Conjoint community resiliency assessment measure-28/10 items (CCRAM28 and CCRAM10): A self-report tool for assessing community resilience. *American journal of community psychology*, 52(3-4), 313-323.
- Solomon, Z., & Prager, E. (1992). Elderly Israeli Holocaust survivors during the Persian Gulf War: a study of psychological distress. *The American Journal of Psychiatry*.
- Teo, M., Goonetilleke, A., Ahankoob, A., Deilami, K., & Lawie, M. (2018). Disaster awareness and information seeking behavior among residents from low socio-economic backgrounds. *International journal of disaster risk reduction*, 31, 1121-1131.